РОЛЬ МЕДІАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ДОСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПОДАТКОВИХ СПОРІВ[1]

МИРГОРОД Валерія Валеріївна - доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри АГПФЕБ Сумського державного університету
https://orcid.org/0000-0002-3302-221X
ТОКАР Владислав Сергійович - аспірант 3-го року навчання Сумського державного університету

УДК 347.73
DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2024.4.44

Медіація, як альтернативний спосіб вирішення спорів, набуває дедалі більшого значення в Україні, зокрема у сфері податкових відносин. Розвиток медіації в процесі досудового врегулювання податкових спорів є важливим кроком до зменшення навантаження на судову систему, підвищення ефективності вирішення спорів та сприяння мирному урегулюванню конфліктів між платниками податків та органами Державної податкової служби України (ДПС). Однак, незважаючи на наявність нормативно-правових актів, що регулюють цей процес, дослідження ролі медіації в податкових спорах є недостатнім.

Стаття зосереджена на вивченні правових аспектів медіації, її переваг, проблемних питань та перспектив розвитку медіації у податкових спорах в Україні. На основі аналізу діючого законодавства, зокрема положення Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року № 1875-IX, Податкового кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України та практики застосування медіації автори визначають основні переваги та виклики цього процесу в контексті податкових спорів, а також надають рекомендації щодо вдосконалення законодавчої бази та практики використання медіації для досягнення більш ефективного вирішення конфліктів у податковій сфері. Стаття має на меті підвищити обізнаність щодо значення медіації та сприяти розвитку правових механізмів для ефективного вирішення податкових спорів.

Розглянуто переваги застосування медіації у податкових спорах, серед яких: економія часу та коштів, забезпечення конфіденційності, збереження ділових відносин між платниками податків та контролюючими органами. Досліджено міжнародний досвід впровадження медіації в податкові спори та можливості його адаптації в українських реаліях. Окрему увагу приділено ролі медіатора у вирішенні податкових спорів та вимогам до його компетенції. Проаналізовано сучасні тенденції розвитку податкового законодавства України щодо впровадження елементів медіації у процес врегулювання податкових спорів. Визначено проблеми та перспективи розвитку медіації як інструменту досудового врегулювання податкових спорів в Україні.

Запропоновано шляхи вдосконалення нормативно-правової бази для ефективного впровадження медіації в процес врегулювання податкових спорів, зокрема внесення відповідних змін до Податкового кодексу України. Обґрунтовано необхідність підготовки кваліфікованих медіаторів у сфері податкових спорів та формування культури конструктивного діалогу між учасниками податкових правовідносин. Зроблено висновок про значний потенціал медіації як інструменту досудового врегулювання податкових спорів та її позитивний вплив на ефективність податкової системи України.

Ключові слова: медіація, податкові спори, досудове врегулювання спорів, податковий кодекс України, альтернативне вирішення спорів, правове регулювання, податкова служба, медіатор, податкові відносини.

[1] Робота виконана в рамках проєкту «Засади діяльності правоохоронних органів у сфері контролю за системою залучення і використання МТД: глобалізаційний вимір» № 0124U000635

Постановка проблеми

Проблема вирішення податкових спорів є важливою складовою розвитку правової системи та економіки країни. Податкові спори часто призводять до затягування процесів, значних витрат на судові розгляди, а також до погіршення відносин між платниками податків та органами ДПС. Враховуючи це, пошук альтернативних способів вирішення спорів, зокрема медіації, є актуальним завданням для сучасної правової системи України. Медіація здатна стати ефективним інструментом для швидкого та мирного вирішення податкових спорів без втручання суду, однак на даний момент її застосування у податкових спорах ще не є широко поширеним. Необхідно вивчити переваги та обмеження медіації, а також механізми її впровадження в систему досудового врегулювання податкових спорів.

Метою статті є аналіз ролі медіації в процесі досудового врегулювання податкових спорів, вивчення правових засад і практичних аспектів її застосування в Україні, виявлення переваг і викликів медіації, порівняння її з традиційними способами вирішення податкових спорів, а також розробка рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання цього процесу.

Стан опрацювання проблематики

Проблематика медіації у правовій науці і практиці є доволі новою для України, тому наукові дослідження в цій сфері лише починають набирати популярності. Теоретичні та практичні аспекти розвитку інституту податкової медіації висвітлюються в наукових роботах таких дослідників, як Поліщук М. Я., Горецький О. В., Егоров А. Е., Андрєєнков В. Л., Левченко К. Б., Матвійчук М. М., Дацко О. В., Можайкіна О. С., Білик Т. О., Гаврилюк Р. О., Городиський І. М., Грень Н. М., Xavier A., Волощук Р. Є., Соколов А. О., Церетелі Л. Г., Курило В. О., Залуський Ю., Фоміна О. В., Шушакова І. К. Однак, медіація у податкових спорах досліджена недостатньо, що робить її важливою для подальшого розвитку правової практики. Окремі дослідження вказують на необхідність розвитку механізмів застосування медіації в податкових спорах, але залишається потреба в додаткових наукових розробках, спрямованих на виявлення специфіки медіації саме в контексті податкової системи.

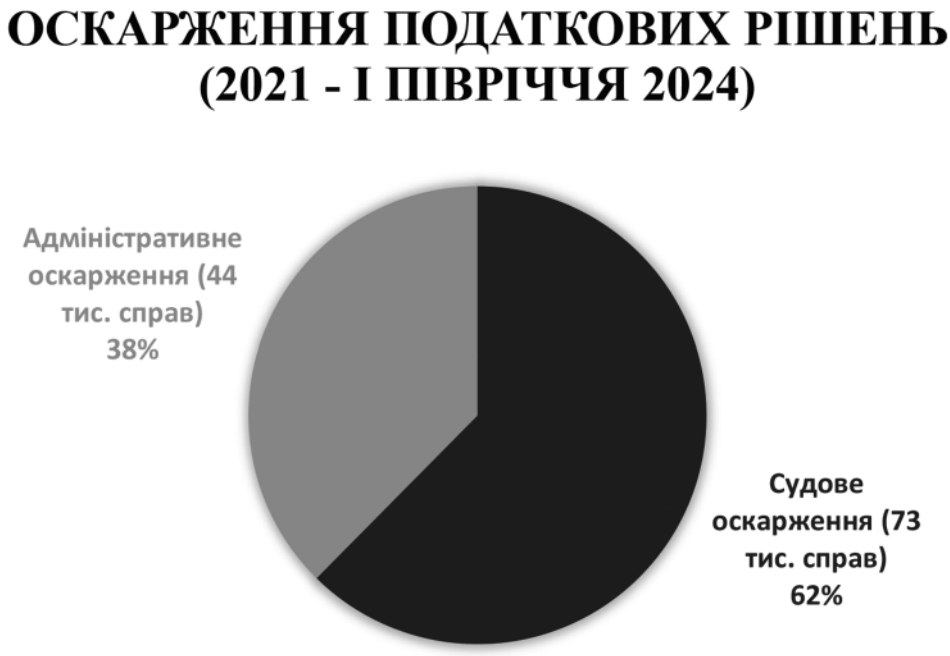

Джерело: створено автором на основі [1, с. 2].

Виклад основного матеріалу

Податкові спори становлять значну частину адміністративних справ, що розглядаються судами України (***Діаграма 1***). За період з 2021 року до І півріччя 2024 року платники податків оскаржили понад 44 тис. податкових рішень в адміністративному порядку, а суди розглянули майже 73 тис. справ [1, с. 2].

Перевантаженість судової системи та тривалість розгляду справ зумовлюють необхідність пошуку альтернативних способів врегулювання конфліктів між платниками податків та контролюючими органами. Одним із таких механізмів є медіація – процедура позасудового вирішення спорів, яка набуває все більшого значення в сучасній правовій системі України.

За визначенням Української Академій медіації: «медіація – це добровільний, позасудовий і конфіденційний процес, у межах якого сторони за допомогою нейтрального посередника (медіатора) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [2].

Правові основи та порядок проведення медіації, її принципи, статус медіатора, вимоги до його кваліфікації, а також інші аспекти, пов'язані з цією процедурою, регулюються Законом України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року № 1875-IX [3].

Згідно статі 1 згаданого закону, «медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [3]. Цей закон створює правову основу для здійснення медіації в різних сферах, включаючи податкові спори. Згідно з його положеннями, медіатор має бути незалежною, нейтральною особою, яка не має права вирішувати спір, але може допомогти сторонам знайти рішення.

Можна узагальнити, що медіація є формою переговорного процесу, що проводиться за участі спеціально підготовленого фахівця, який допомагає сторонам досягти взаємоприйнятного рішення.

Основною метою медіації є сприяння сторонам у пошуку оптимального рішення, що відповідатиме їхнім інтересам і потребам, при цьому процедура залишається конфіденційною та позасудовою.

Сторони відіграють активну роль у процесі медіації, безпосередньо працюючи над вирішенням конфлікту. Важливо, що участь у медіації є виключно добровільною – жодна зі сторін не може бути змушена до її проведення без власного усвідомленого рішення.

Податковий кодекс України, зокрема стаття 19, визначає механізми врегулювання податкових спорів, в тому числі за допомогою медіації. Кодекс передбачає можливість для платника податків та органу ДПС дійти угоди на етапі адміністративного оскарження рішення податкового органу. Медіація є ефективним засобом, який дозволяє скоротити кількість податкових спорів, що потрапляють до суду, зменшуючи навантаження на судову систему [4].

Офіційні статистичні дані свідчать про значне зростання кількості судових спорів у податковій сфері впродовж 2023–2024 років порівняно з кризовим 2022 роком.

Основною причиною такої тенденції стало поступове скасування обмежень на проведення податкових перевірок, яке розпочалося у серпні 2023 року. Крім того, у 2022 році для платників податків було запроваджено низку пільг і послаблень, проте в 2023–2024 роках більшість із них були переглянуті або скасовані. Податкове законодавство поступово повертається до довоєнного регулювання, а в окремих аспектах навіть посилюється, що, у свою чергу, спричиняє збільшення конфліктів між бізнесом і податковими органами [5].

Альтернативне вирішення спорів (медіація) в податковій сфері, що досить поширене та ефективно використовується в багатьох розвинених державах, при адміністративному оскарженні сприяло б зменшенню конфліктних ситуацій між податковими органами та платниками податків, налагодженню більш конструктивного діалогу і вирішенню спорів без судових процедур. Як наслідок, зменшиться навантаження на суди, зросте довіра платників податків до органів ДПС [1, с. 37].

Протягом 2021–2023 років та І півріччя 2024 року платники податків оскаржили

44,5 тис. прийнятих органами ДПС рішень на загальну суму 336,5 млрд грн. 83,5 відс. таких рішень стосувалися неправомірного визначення грошового зобов'язання та винесених ППР. У 2022 році у зв'язку з військовою агресією РФ проти України кількість оскаржуваних рішень зменшилася у 2,5 раза. Разом з тим у 2023 році кількість таких рішень зросла у 2,2 раза. У І півріччі 2024 року платниками оскаржено 7,8 тис. рішень, що становить 56,3 відс. оскаржених рішень 2023 року.

Зображення 1. Кількість поданих скарг платниками податків у територіальному розрізі у 2021–2023 роках

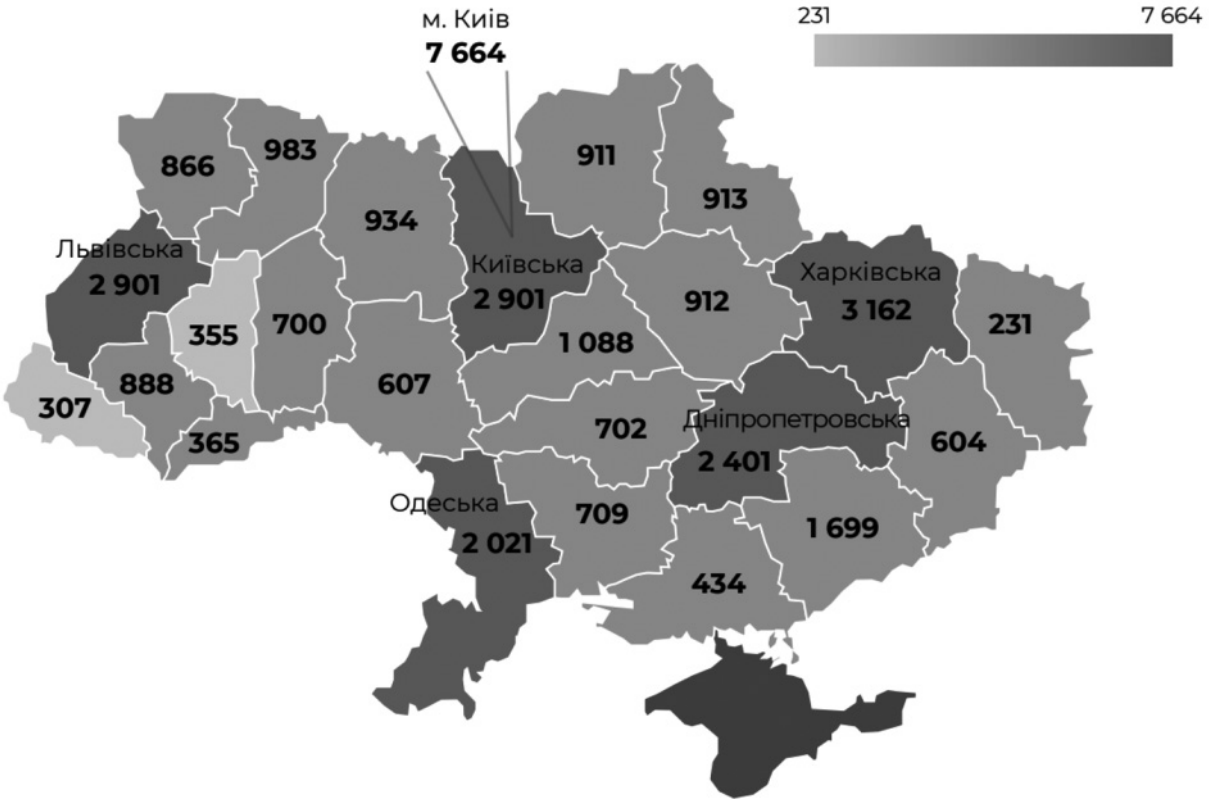

Джерело: [1, с. 39].

Медіація в податкових спорах має низку переваг, як для платників податків, так і для державних органів. По-перше, цей процес є більш швидким і менш витратним порівняно з традиційним судовим розглядом. Адже судові процеси можуть тривати роками, а медіація дозволяє вирішити спір у межах кількох зустрічей за участю медіатора.

По-друге, медіація дозволяє зберегти конфіденційність інформації, що є особливо важливим у податкових спорах, де можуть бути розглянуті фінансові та комерційні дані сторін. У судовому процесі всі матеріали стають публічними, що може негативно вплинути на репутацію компаній та фізичних осіб.

По-третє, медіація сприяє збереженню ділових відносин між платниками податків і податковими органами. Судовий процес часто супроводжується емоційним напруженням та антагонізмом, що може привести до погіршення взаємин між сторонами. Медіація, навпаки, забезпечує конструктивний діалог і допомагає досягти компромісу без руйнування взаємної довіри.

Представлена таблиця демонструє ключові переваги медіації як альтернативного способу врегулювання податкових спорів. Медіація дозволяє значно скоротити час розгляду конфлікту, зменшити фінансові витрати та уникнути репутаційних ризиків, оскільки процес є конфіденційним. Крім того, вона сприяє збереженню партнерських відносин між платником податків і по-

Таблиця 1. Переваги медіації у податкових спорах

№ з/п	Перевага	Опис
1.	Швидкість вирішення спорів	Процедура медіації значно швидша за судовий процес, що дозволяє сторонам оперативно знайти компромісне рішення
2.	Зниження витрат	Медіація потребує менших фінансових витрат, ніж судовий розгляд, оскільки не передбачає високих судових зборів та адвокатських гонорарів
3.	Конфіденційність	Усі переговори та досягнуті домовленості залишаються закритими для третіх осіб, що захищає ділову репутацію сторін
4.	Збереження партнерських відносин	Медіація допомагає уникнути конфронтації між платником податків і податковими органами, зберігаючи можливість конструктивної співпраці у майбутньому
5.	Гнучкість у прийнятті рішень	На відміну від судового рішення, яке часто є жорстко регламентованим, медіація дозволяє знаходити рішення, що максимально враховують інтереси обох сторін
6.	Зменшення навантаження на судову систему	Використання медіації сприяє розвантаженню судів, дозволяючи зосередитися на більш складних і критичних справах
7.	Добровільність та контроль над процесом	Учасники медіації самостійно ухвалюють рішення щодо врегулювання спору, а не передають це на розгляд суду, що забезпечує вищий рівень задоволеності результатом
8.	Уникнення судового ризику	Судові спори можуть мати непередбачувані наслідки для платника податків, тоді як медіація дозволяє знайти компроміс без ризику несприятливого рішення суду

Джерело: створено автором на основі [6].

датковими органами, дозволяючи сторонам самостійно знаходити гнучкі й взаємовигідні рішення. Застосування медіації також допомагає розвантажити судову систему та мінімізувати ризик непередбачуваних судових рішень, що робить її ефективним інструментом для врегулювання податкових спорів.

Вважаємо за доцільне, що для ефективного впровадження медіації в процес врегулювання податкових спорів необхідно розробити відповідні зміни до Податкового кодексу України та інших нормативно-правових актів. Зокрема, доцільно передбачити можливість зупинення строків адміністративного оскарження на період проведення медіації, визначити правові наслідки досягнення угоди за результатами медіації та механізм її виконання.

Висновки

Медіація – це процес, під час якого нейтральна особа (медіатор) сприяє досягненню угоди між сторонами спору без втручання суду. Вона спрямована на те, щоб сторони самостійно досягли компромісу, що дозволяє зберегти ділові відносини і уникнути тривалих судових розглядів. В Україні медіація стала важливим інструментом альтернативного вирішення спорів, зокрема, у сфері податкових відносин. Вона забезпечує швидке, конфіденційне та менш затратне вирішення конфліктів, зберігаючи ділові відносини між сторонами. Законодавча база для розвитку медіації в Україні вже створена, однак для її повного впровадження необхідно продовжувати роботу з підвищення обізнаності щодо медіації серед платників податків і працівників податкових органів, а також забезпечення кваліфікації медіаторів. У підсумку, медіація може стати важливим інструментом для покращення ефективності податкової системи України.

Література

1. Звіт про результати аудиту ефективності на тему «Оскарження рішень ДПС: вплив на економічну активність платників податків» 22.10.2024 № 49-1. *Рахункова палата*. С. 68. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/

Collegium/2024/49-1_2024/Zvit_49-1_2024.pdf

2. Про медіацію: що таке медіація, медіатор. *Українська Академія Медіації: медіація в Україні*. URL: https://mediation.ua/pro-mediaciyu.

3. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text

4. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text

5. Судова практика в податкових спорах: останні тенденції. *АРМАДА*. URL: https://armada.law/blog/sudova-praktyka-v-podatkovyh-sporah-ostanni-tendencziyi/.

6. Медіація у податкових спорах - цивілізований шлях пошуку компромісу. *Координата*. URL: https://coordynata.com.ua/mediacia-u-podatkovih-sporah-civilizovanij-slah-posuku-kompromisu.

Myrhorod V., Tokar V.

THE ROLE OF MEDIATION IN THE PROCESS OF PRE-TRIAL SETTLEMENT OF TAX DISPUTES

Mediation as an alternative dispute resolution method is becoming increasingly important in Ukraine, in particular in the field of tax relations. The development of mediation in the process of pre-trial settlement of tax disputes is an important step towards reducing the burden on the judicial system, increasing the efficiency of dispute resolution and facilitating the peaceful settlement of conflicts between taxpayers and the State Tax Service of Ukraine (STS). However, despite the existence of legal acts regulating this process, there is insufficient research on the role of mediation in tax disputes.

The article focuses on the legal aspects of mediation, its advantages, problematic issues and prospects for the development of mediation in tax disputes in Ukraine. Based on the analysis of the current legislation, in particular, the provisions of the Law of Ukraine 'On Mediation', the Tax Code of Ukraine and the Code of Administrative Procedure of Ukraine, and the practice of mediation, the authors identify the main advantages and challenges of this process in the context of tax disputes, and provide recommendations for improving the legal framework and practice of using mediation to achieve more effective conflict resolution in the tax area. The article is aimed at raising awareness of the importance of mediation and promoting the development of legal mechanisms for the effective resolution of tax disputes.

The article examines the advantages of using mediation in tax disputes, including: saving time and money, ensuring confidentiality, and preserving business relations between taxpayers and controlling authorities. The author examines the international experience of introducing mediation in tax disputes and the possibilities of its adaptation to Ukrainian realities. Particular attention is paid to the role of a mediator in resolving tax disputes and the requirements for his/her competence. The author analyses the current trends in the development of Ukrainian tax legislation regarding the introduction of mediation elements into the process of tax dispute resolution. The problems and prospects for the development of mediation as an instrument of pre-trial settlement of tax disputes in Ukraine are identified.

The author suggests ways to improve the legal framework for the effective implementation of mediation in the process of tax dispute resolution, in particular, by introducing appropriate amendments to the Tax Code of Ukraine. The author substantiates the need to train qualified mediators in the field of tax disputes and to form a culture of constructive dialogue between participants to tax relations. The author concludes that mediation has a significant potential as a tool for pre-trial settlement of tax disputes and its positive impact on the efficiency of the tax system of Ukraine.

Keywords: mediation, tax disputes, pre-trial settlement of disputes, Tax Code of Ukraine, alternative dispute resolution, legal regulation, tax service, mediator, tax relations.